

kg. 362

NACZELNY KOMITET NARODOWY.

ARCHIWUM
LEGIONÓW
i N. K. N.
Nr 345

SPRAWOZDANIE
BIURA PRAC EKONOMICZNYCH
ZA OKRES
OD 1 KWIETNIA 1915 DO 31 MARCA 1917 R.

KRAKÓW 1917.
NAKŁADEM NACZELNEGO KOMITETU NARODOWEGO
DRUKARNIA LUDOWA.

WSTĘP.

Biuro Prac Ekonomicznych powstało w Wiedniu przy N. K. N., a to jako organ pomocniczy dla wytworzonej jeszcze w grudniu 1914 r., a zwołanej na pierwsze posiedzenie w dniu 25 marca 1915 r. Komisji ekonomicznej.

Zacząć przeto muszę od składu i opisu działalności tej komisji.

Komisja powołaną została w przewidywaniu, że podczas wojny, albo też jako wynik konferencji pokojowej powstanie Środkowo Europejski Związek Gospodarczy, do którego wejść będzie musiała oprócz Niemiec, Austrii, Węgier także i Polska.

Rozwój istotnych wypadków toczy się po przewidywanej przez N. K. N. kolei, bo jakkolwiek S. E. Z. G. nie został dotąd zawiązany, mocarstwa środka coraz konkretniej o nim myślą, a pojęcie Środkowej Europy, jako organizmu nadrzędnego wobec państw poszczególnych, występuje wyraźnie przy rozważaniach polityków i ekonomistów. Rzeczywistość o tyle przecież odrębnymi od przewidywanych poszła torami, że do S. E. Z. G. oprócz Niemiec, Austrii i Węgier przystępuje Bułgaria, a prawdopodobnie i Turcja. Zamiany polityki gospodarczej w stosunku do Polski, wyraźne dla każdego co śledzi logikę wypadków, nie zostały jednakże wypowiedziane. Poza to akt 4 listopada, wytworzywszy Polskę na terenie Królestwa Kongresowego, a prawdopodobnie także z części gubernii Litewsko-Białoruskich oddzielił od państwa Polskiego Galicyę, o ile pozostanie pomimo wyodrębnienia w związku z monarchią austro-węgierską. Znikła przeto bezpośrednia przyczyna dla polityków polskich w Galicyi do zajmowania się środkowo-europejską formacją, ponieważ na podstawie wytworzonego *status quo* nie byłiby powołani do reprezentowania interesów Państwa Polskiego w tworzącym się S. E. Z. G. Pomimo to, skoro losy wojny nie zostały dotąd rozstrzygnięte, nie możemy tracić nadziei, że Galicya połączoną zostanie z Królestwem Polskiem, że obie te części Polski należeć będą do państwa, które o swoim położeniu ekonomicznem samodzielnie rozstrzygać będzie.

Z tego też powodu, sądziłabym, że nie należy zaniedbywać przygotowań teoretycznych i zbierania faktów w kierunku stosunków ze S. E. Z. G., wychodząc z tej hipotezy, że Galicya do przyszłego Państwa Polskiego włączoną być powinna. Nie zastępuje również tej pracy obszernie dzieło d-ra R. Battaglii, gdyż sądząc z tomu I-go autor stoi na stanowisku austriackich inte-

resów, a nie wiadomo, o ile uznaje ich rozbieżność z interesami państwa polskiego.

Działalność komisji ekonomicznej. Pierwsze posiedzenie komisji odbyło się 21 marca 1915 w obecności Pp. Battaglii, Dzieślewskiego, Diamanda, Daszyńskiej-Golińskiej, Feldsteina, Michalskiego, Miziewicza, Michałowskiego, Rosnera, Steczkowskiego, Steinhausa, Wereszczyńskiego i Zarańskiego pod przewodnictwem prezesa N. K. N. L. Jaworskiego. Na następne posiedzenia przybyli jako członkowie komisji Pp. Angerman, Biegeleisen, Słuszkiewicz, kooptowani zaś byli i zapraszani również inni fachowcy, którzy z powodu trudności komunikacyjnych na posiedzeniach komisji ekonomicznej bywać nie mogli. Pełnych posiedzeń było 5 — wszystkie w Wiedniu.

Komisya na propozycję prezesa przyjęła jako założenie hipotezę, że Królestwo Polskie połączone z Galicyą pod berłem dynastji Habsburskiej wejdzie w związek z monarchią austryacko-węgierską. Mniej czy więcej spójna całość Austria-Węgry-Polska wchodzi w stosunek z Niemcami, co w życiu ekonomicznem Polski, a zwłaszcza Królestwa Polskiego wywołać musi daleko idące konsekwencye i zmiany.

Wysoki stopień zainteresowania, jaki sama hipoteza S. E. Z. G. i prace przygotowawcze wywołały wśród osób grupujących się dokoła N. K. N., usprawiedliwić się da wagą, jaką Niemcy przywiązywali do udziału Polski w tej sprawie. Ze strony prywatnej wprawdzie, ale od ludzi stojących w centrum polityki dawały się słyszeć głosy, że Polacy w monarchji austryacko-węgierskiej mogą stanowić ten jęczyzek u wagi, który decyzyje Austrii popchnie ku ściślejszemu sojuszowi z Niemcami na polu gospodarzem, albo też może ten sojusz powstrzymać. Komisya przyjęła przeto należenie Polski do S. E. Z. G., jako drogę do uzyskania koncesyj politycznych i pewną konieczność dziejową. Wobec tego połączenie ekonomiczne z państwami środka uznać należało jako *politicum* i nie pytać, czy ono jest złe, czy dobre. Nawet ewentualne straty gospodarcze wyrównywałyby się były plusem politycznej niezależności, a ofiary poniesione w tym kierunku politycy polscy wytłomaczyć musieli ogółowi polskiemu, a jednocześnie szukać sposobów, ażeby ofiary te i straty były jak najmniejsze. Już wtedy na pierwszych posiedzeniach rozległ się głos prof. Dzieślewskiego, który w słusznem przewidywaniu, że przy osiągnięciu politycznej i ekonomicznej niezależności dla Polski pierwszorzędnym atutem stają się Legiony, postawił projekt, aby działalność komisji rozpocząć od publikowania w językach obcych wydawnictw obrazkowych o Legionach. Projekt ten, który na posiedzeniu komisji ekonomicznej wydawał się pozornie niewłaściwym był jednak dowodem, jak ściśle ogniwa wiążą wszystkie stadya sprawy polskiej ze sobą i jak przy wszelkiej działalności dostrzedz trzeba na jej dnie krew ofiarną.

Komisya ekonomiczna na kilku posiedzeniach postanowiła zebrać materyał do poznania istniejących stosunków w Królestwie i w Galicyi, oraz wypracować szereg pomysłów, któreby stać się mogły podstawą i treścią przyszłego gospodarczego życia.

W wykonaniu pierwszego zamiaru większość trzymała się zasady, że zbieranie materyału mozolną drogą kwestyonaryuszów w czasie wojennym udać się nie może, a pozatem jest metodą zbyt powolną, że zatem lepiej będzie wejść na drogę referatów pisanych przez rzeczoznawców, oraz ankiet, któreby na jednym lub paru posiedzeniach oświetlały wszechstronnie kwestyę. Pomimo tej uchwały nie obeszło się bez ułożenia szeregu kwestyonaryuszów, o których dalej będzie mowa. Komisya podzieliła się wreszcie na następujące podkomisyje, złożone z członków komisji i zaproszonych do obrad podkomisyi rzeczoznawców:

Górnicza: Pp. Klaudyusz Angerman, Artur Benis, Herman Diamand, Ludwik Gawroński, Jan Zarański.

Komunikacyjna: Pp. Kl. Angerman, Roman Dzieślewski, Stanisław Dąbski, Bronisław Chodkiewicz, Artur Herbst, Kazimierz Jankowski, Roman Marcinkiewicz, Stanisław Rogalski, Antoni Wereszczyński.

Przemysłowa: Pp. Kl. Angerman, Roger Battaglia, Helena Diamand, Roman Dzieślewski, Ignacy Daszyński, Jan Krause, Stefan Miziewicz, Zdzisław Słuszkiewicz, A. K. Róg.

Bankowa: Pp. Kl. Angerman, Adam Doboszyński, Fruchtman, Jerzy Michalski, Jan Steczkowski, Z. Słuszkiewicz.

Handlowo-cłowa: Pp. K. Angerman, H. Diamand, H. Feldstein, A. K. Róg, Jan Rucker, Z. Słuszkiewicz.

Do komisji powyższej zaproszeni zostali w Krakowie Pp. Adam Krzyżanowski, Cybulski i Pec.

Demograficzna: Pp. Józef Buzek, Leon Biegeleisen, Herman Bauer-Gumplowicz, Z. Daszyńska-Golińska, Jan Hupka, Alfred Halban, A. Krzyżanowski, Zygmunt Limanowski, Leon Wasilewski.

Rolnicza: Pp. K. Angerman, H. Diamand, L. Biegeleisen, J. Hupka, A. Krzyżanowski, Maryan Lisowiecki.

Dostęp do komisji ekonomicznej mieli również poszczególni członkowie N. K. N., z czego korzystał poseł Daszyński i p. Dąbski. Ex offio do wszystkich podkomisyi wchodziła kierowniczką Biura Prac Ekonomicznych, oraz na własne żądanie miał do nich dostęp referent tegoż biura p. Z. Limanowski.

Działalność podkomisyi była niejednakowo ożywioną: Podk. przemysłowa wypracowała kwestyonaryusz i za pośrednictwem Biura Prac Ekonomicznych i delegatów N. K. N. w Królestwie

starala się zbierać nań materyał. Rezultat tych starań był tylko częściowym i ogólnego obrazu stanu przemysłu w Królestwie dać nie mógł¹⁾.

Podk. bankowa odbyła właściwie tylko dwa posiedzenia, na których ułożono kwestyonaryusz. Odpowiedź na pytania, które obejmował otrzymało się jedynie od dyr. Stanisława Karpińskiego z Warszawy.

Podk. handlowo-cłowa zbierała się w Wiedniu i w Krakowie bez rezultatu co jest zrozumiałem, gdyż nad obmyśleniem taryf cłowych pracują już od dawna wyspecjalizowane do tego ciała, w skład których wchodzą członkowie i pracownicy izb handlowych.

Podk. demograficzna zbierała się kilkakrotnie w Wiedniu i w Krakowie, a rezultatem jej obrad były wywołane przez nią referaty, a mianowicie: prof. Buzka komunikat o ludności niemieckiej w Galicyi, dr. Z. D. Golińska „Ludność wsi i miast w Polsce“, dr. M. Balsigerowa „Wychodźstwo zarobkowe do Niemiec“.

Podk. górnicza zebrała się raz jeden w Wiedniu, brali w niej udział zaproszeni goście: pp. dyr. Schimitzek z Trzebini i nie żyjący już obecnie dyr. Julian Strasburger z Zagłębia, oprócz członków komisji. Do zakresu prac tej komisji zaliczyć można ciekawą, niedrukowaną rozprawę A. Zarańskiego o Zagłębiu Dąbrowiecko-Sosnowickiem, z której odpisów korzystali wielokroć członkowie N. K. N.

Podk. komunikacyjna odbyła parę posiedzeń, których rezultatem były prace jej członków o kolejach i taryfach oraz drogach wodnych, drukowane w wydawnictwie Biura Prac Ekonomicznych N. K. N. Do prac tych biuro dostarczyło bibliografię i map.

Podkom. rolnicza nie zebrała się ani razu.

Od sierpnia 1915 r. plenum komisji ekonomicznej N. K. N. podobnie jak poszczególne podkomisyje nie zbierały się dalej. Wzięcie Warszawy, wypędzenie moskali z całego Królestwa, kazało oczekiwać daleko sięgających rozstrzygnięć, od których zależnemi czyniono stanowisko i pracę w zakresie spraw ekonomicznych. Od tego czasu pracowało tylko Biuro Prac Ekonomicznych, stworzone narazie dla pomocy komisji i podkomisyjom, które stało się potem samodzielny organem polityczno-ekonomicznym, wykonywając każdą pracę powierzoną mu przez członków N. K. N., czy jego instytucje.

Biuro Prac Ekonomicznych otwarte zostało w kwietniu 1915 r. w lokalu N. K. N., w którym rano i po południu urzę-

¹⁾ Odpowiedzi na kwestyonaryusz otrzymano: Fabryka marmurów (Kielce); Przemysł metalowy (Warszawa); Wyroby platerowane (Warszawa); Fabryka rur żelaznych i mosiężnych (Warszawa); Tow. Akcyjne Fitzner i Gamper (Sosnowiec).

dowano. Pod koniec czerwca 1915 r. kierowniczką biura przeniosła się do Krakowa na żądanie p. prezesa Jaworskiego i tu znów do połowy lipca t. r. zorganizowało się biuro w jej mieszkaniu przy ul. Kremerowskiej, gdzie pozostało do początku listopada. Następny lokal, który biuro dzielić musiało z redakcją Kalendarza N. K. N., a potem z Dep. Skarbowym był na pl. św. Ducha i w bardzo niewygodnych warunkach, w których najwięcej przeszkadzała w pracy trudność porozumiewania się z innymi biurami N. K. N. Te zmiany mieszkaniowe stanowiły pewną przeszkodę w robocie, ale jej bynajmniej nie tamowały. I potem jakkolwiek otrzymało się lokal w gmachu N. K. N. przy ul. Gołęziej 20, lokal ten dzielić trzeba było z biurem Wycinków, a po przeniesieniu tegoż z biurem Jeńców. Wobec tego, że prace biura są przeważnie natury naukowej i nie wymagają urzędowania w tem samym miejscu przez dzień cały, biuro od 1 maja 1916 r. urzęduje tylko od 9 do 1 i pół po południu, kierowniczką zobowiązała się do obecności w lokalu codziennie od 11 do 1 godz., pozatem dla N. K. N. wykonywa prace w domu, albo w bibliotece.

W skład biura wchodziła od początku aż dotąd podpisana, jako jego kierowniczką, jako referenci urzędowali p. Zygmunt Limanowski od 1 kwietnia 1815 r. do 1 października t. r. oraz p. Dr. Marya Balsigerowa od 1 października 1915 r. do 1 lipca 1916 r. P. Limanowski usunął się z powodu zdrowia, p. Balsigerowa przyjęła obowiązki w Dep. Opieki, ponieważ biuro skarbowe N. K. N. wymagało redukcji wydatków wszystkich poszczególnych działów. Pomocnikiem kancelaryjnym był z początku p. Lepianka superarb. legionista, a od chwili przeniesienia do Krakowa aż dotąd p. Marya Busiówna. Pozatem pracowały siły dobrowolne, a mianowicie: p. Józef Patkowski w Wiedniu, oraz w Krakowie p. Mossoczowa, p. Włodarczyk i p. Turowicz.

Biuro Prac Ekonomicznych postawiło sobie za zadanie dopomagać w pracy a) członkom komisji ekonomicznej, b) członkom N. K. N. przez referaty dostarczane bądź to na ich żądanie, bądź też z inicjatywy kierowniczki, w celu należytego informowania tych panów o ruchu ekonomicznym w Europie i w kraju, c) zasilać pracami prasę N. K. N., placówki zagraniczne i krajowe, d) rozpowszechniać drukiem wiadomości o stosunkach ekonomicznych w Polsce.

PRACE.

1. W zakresie pomocy dla komisji ekonomicznej kierownicza biura na jedno z najpierwszych posiedzeń przygotowała referat o Środkowo-Europejskim Związku Gospodarczym. Referat ten powielony na cyklostylu i rozesłany wszystkim członkom komisji zastąpił długie obrady i dociekania, czem będzie ta nowa formacja, jak powstała i czego się od niej spodziewać można. Poza tem biuro opracowało kwestyonyariusze w sprawie wielkiego przemysłu w Królestwie Polskiem i w sprawie banków. Kwestyonyariusze te po uzupełnieniu przez członków podkomisji fachowych rozsyłane były do delegatów N. K. N., którzy podejmowali się zbierać na nie materiały. Rezultat tych zabiegów był niewielki, o ile zbierający nie przeprowadzał osobistych wywiadów co czynili p. Dr. Kiernik, delegat N. K. N. i kierownicza biura.

Biuro dostarczało pomocy naukowych w postaci książek, referatów, map geograficznych, porad ustnych i umyślnie przygotowanych notatek i t. p. rozdane zostało 27 egzemplarzy dzieła „Rozwój i zamodzielnosc ekonomiczna ziem polskich“, kilka egzemplarzy H. Tennenbauma „Bilans Handlowy“, wypożyczane były roczniki statystyczne, oraz wszelkie książki z biblioteki biurowej, przesyłane karty geograficzne, bibliografia i na żądanie przygotowywane wyciągi z dzieł i źródeł. Członkowie komisji oprócz Pp. Angermana, Marcinkiewicza i Chodkiewicza bardzo rzadko żądania pomocy stawiali, odkładając przygotowanie referatów swych do wyraźniejszych stosunków politycznych. Wszelkie nadesłane przez członków komisji referaty były natychmiast przepisywane na maszynie i rozsyłane członkom odpowiednich podkomisji. To samo robiło się z referatami już drukowanymi albo też pisanymi w innym celu, których dostarczało się możliwie najprędzej każdemu z zainteresowanych członków komisji ekonomicznej. W taki sposób rozesłany został referat Dr. Artura Benisa „Zagłębie Dąbrowskie węglowe“ (drukowany w „Czasie“), referat J. Zarańskiego o temże Zagłębiu, opracowany na żądanie austriackich władz okupacyjnych, referat „O kopalnictwie solnem“, opracowany przez Biuro na podstawie dostarczonego przez p. Moraczewskiego materiału, oraz wywiadu z Dr. Kuźniarem, referat „O przemyśle włókienniczym“, opracowany na podstawie materiałów z książki i rękopisu H. Tennenbauma i t. d.

Kierownicza biura oraz referent obecni byli na posiedzeniach komisji ekonomicznej, ostatni prowadził protokół.

2. Biuro Prac Ekonomicznych zajmowało się oprócz tego następującymi sprawami:

Zbieranie materiału do statystyki szkód w Galicyi i w Królestwie. W tym celu wydrukowane były trzy typy kwestyonyariuszy, których część została rozesłana. Zbierano materiały

drukowane jako artykuły w dziennikach wychodzących w Galicyi i w Królestwie. Pracą tą zajmowali się specjalnie Pp. Limanowski i Patkowski, nie mając pewności, że zajmą się nią powołane do tego władze krajowe, Biuro posiada dotąd kilka tek materiału, które jednakże kończą się na połowie 1915 roku. Korzystała z nich dla artykułów kierowniczka biura, oraz hr. Trembiński członek Wojennego Biura Prasowego. Przy szczupłych siłach biurowych nie można się jednak było rozprasać na zbieranie materiału, co i tak do biura Wycinków dziennikarskich należy. Praca nad badaniem szkód została zaniechana, ponieważ źródłowe zbieranie materiału o zniszczeniu wojennem jest w Królestwie zorganizowane w sposób wzorowy, w Galicyi zaś zajmują się niem władze.

Główną pracą następczyni p. Z. Limanowskiego, referentki, p. Dr. Balsigerowej było a) dopomaganie w pracy nad referatami dla użytku członków N. K. N. Szczególniej była mi pomocną p. Dr. B. przy referacie „Memoryał w sprawie stosunków gospodarczych w Polsce“. Była to praca informacyjna bardzo mozolna, wykonana w ciągu trzech do czterech miesięcy, gdyż pośpiech wskazany był ówczesną sytuacją polityczną. b) Do p. B. należało od początku przeglądanie ważniejszych dzienników, zwłaszcza prasy zagranicznej w zakresie artykułów i wiadomości, odnoszących się do Srodkowo Europejskiego Związku Gospodarczego. Z otrzymaniem lokalu na ul. Gołębiej i utworzeniem tamże znakomicie zorganizowanej czytelni pism, praca powyższa mogła być usystematyzowaną. Mianowicie p. Balsigerowa poświęciła się wyłącznie opracowywaniu referatów prasowych o stosunkach ekonomicznych w kraju i zagranicą, zużywając na to 6 — 7 godzin dziennie. Referaty te ukazywały się peryodycznie co dwa tygodnie, powielane i przepisywane, rozsyłane były wszystkim członkom N. K. N., którzy skwapliwie z nich korzystali. Trwało to od 1 lutego do 1 lipca. Po ustąpieniu p. Dr. Balsigerowej nie udało się już zorganizować sił amatorskich dla stałych takich komunikatów prasowych.

P. Marya Busiówna urzęduje codziennie od godz. 9 do 1 i pół zajęta utrzymywaniem porządku w bibliotece i archiwum biura, czynieniem wyciągów, czem przyczyniła się wydatnie do powiększenia materiału, zwłaszcza przy referatach w kwestyi dzieci ofiar wojny, oraz przepisywaniem na maszynie, w czem doszła do znacznej biegłości. Zauważyć również należy, że powielaniem wspomnianego już obszernego memoryału „O stosunkach gospodarczych Polski“, który ze względów oszczędnościowych nie był drukowany, ale powielany w 150 egzemplarzach na cyklostylu, zajmowała się głównie p. Marya Busiówna.

Agendy biura. a) Zaopatrywanie w materiał o stosunkach ekonomicznych prezesa, członków kom. wykonawczej i funkcyjnarjuszy N. K. N., jak pisma przez N. K. N. wydawane. Każdy refe-

rat opracowany przez B. P. E. rozsyłany był do „Wiadomości Polskich“, „Dziennika Narodowego“, „Gazety Polskiej“, a także do „Wieków Nowego“, niekiedy do „Nowej Reformy“, do „Przeglądu Powszechnego“ i do „Naprzodu“. Wiele referatów powyższych z wymienieniem źródła lub bez wymienienia tegoż, drukowano w pomienionych organach. Placówki N. K. N. poza Krakowem otrzymywały również materiały i referaty opracowywane w B. P. E. a zatem Biuro Warszawskie, Dep. Wojskowy w Piotrkowie, Oddział N. K. N. we Lwowie, Biuro Prasowe w Zurichu, oraz p. bar. R. Battaglia w Wiedniu.

b) Wydawnictwa zbiorowe B. P. E., których przygotowuje się obecnie tom III¹⁾, oraz broszury i artykuły pisane przez współpracowników i kierowniczkę.

c) Opiniowanie w sprawach ekonomicznych na żądanie prezydium. Zwracano się np. w sprawie dóbr narodowych, reaktywowania robót polnych w Królestwie, gospodarki lasowej prowadzonej przez władze okupacyjne, ludności ruskiej w okupowanych powiatach Galicyi, sprawy gruntów miejskich zagranicą, projektów Banku emisyjnego dla Królestwa nadesłanych przez p. Dutlingera i t. p. Napływały nawet niekiedy żądania z zagranicy o informacje, co do ekonomicznych stosunków Królestwa, np. ze strony prof. Jastrowa.

d) Pracownice B. P. E. współdziałały na żądanie delegata do Ameryki p. dr. Bochenka w zapoczątkowanej przez N. K. N. akcji reemigracji Polaków z Ameryki. Wypracowany został kwestyionaryusz i zbierane są materiały.

e) Sprawozdania z literatury bieżącej w zakresie książek i broszur ukazujących się w języku polskim i obcym, w ciągu wojny, a dotyczących ziem Polski opracowywane były przede wszystkim jako notatki dla użytku członków N. K. N., a potem drukowane częściowo w „Gazecie Polskiej“, w „Wiadomościach Polskich“, w „Przeglądzie Powszechnym“. Przygotowany również został komplet recenzji z wydawnictw ekonomicznych N. K. N. dla „Kroniki Polskiej“ (Szwajcaryja) wydawanej przez Sekretaryat N. K. N. za czasu urzędowania Dr. Sokolnickiego. Jednakże 4-ty zeszyt tej „Kroniki“ nie wyszedł.

f) Pomiędzy placówkami N. K. N., rozrzuconymi po Królestwie, a B. P. E. istniała stała wymiana usług, a szczególnie biuro w Warszawie przez czas urzędowania p. Tytusa Filipowicza, znakomicie zaopatrywało biuro nasze w materiały. Cenne również usługi w nawiązywaniu stosunków z przemysłowcami w okupacji austriackiej oddawał jako delegat N. K. N. pan Dr. Kiernik. Informacji dostarczali pp. Jan Dąbrowski i Dr. Seweryn Sterling z Łodzi, p. H. Tennenbaum z Warszawy, red. Manduk z Warszawy i inni.

¹⁾ Tom I — „Środkowo Europejski Związek Gospodarczy i Polska“, II „Die Bedeutug Polens für Russland“ (Biuro jako wydawca nie uwidocznione).

g) W celu zbierania materiałów kierowniczką biura odbywać musiała dwukrotnie podróże do Królestwa Polskiego.

Pierwsza we wrześniu 1915 r. miała na celu zebranie materiału o przemyśle według sporządzonego przez podkomisję ekonomiczno-przemysłową kwestyonariusza. Ponieważ wszelkie zabiegi delegatów N. K. N., oraz listowne zwracanie się do rzeczoznawców i przemysłowców w Królestwie Polskiem, przynosiły zaledwie odpowiedzi poszczególnych przedsiębiorstw i to bardzo nieliczne, zdawało się niezbędnem i jedynie skutecznem nawiązanie osobistych stosunków. Skorzystawszy zatem z uprzejmego zaproszenia p. Jechalskiego dyr. fabryki Fitzner i Gamper w Sosnowcu i Dąbrowie Górniczej, przebyłam pięć dni w Sosnowcu, robiąc wycieczki do okolicznych kopalni, dojeżdżając do Dąbrowy Górniczej, by informować się o stosunkach, które zapanowały podczas wojny, o życzeniach przemysłowców i oryentacji polityczno-gospodarczej tychże. Niewielu podzielało całkowicie oryentację N. K. N. Panowie, z którymi w tej okolicy mówiłam w wyrażaniu swych opinii politycznych byli bardzo ostrożni, przyznawali jednak przeważnie, że nie oczekują powrotu Moskali, a zatem stosunki ekonomiczne Królestwa należy przystosować do nowych warunków bytu i do nowych sojuszów, które kraj czekają. Obawa przed Niemcami i ich supremacją występowała niemal powszechnie. Nie częstym było również uznanie jakichkolwiek korzyści sojuszu z austryakami, jakkolwiek przyznawano wówczas powszechnie, że właśnie w Zagłębiu, gdzie linia okupacyjna przedziela niekiedy gminy, wyznaczając im przynależność do władz wojskowych niemieckich, albo austryackich, stwierdzić można wyraźnie, że części Zagłębia, które dostały się pod władzę austryackie w porównaniu z Sosnowcem, Będzinem i t. d. wygrały los na loteryi. Podczas pobytu w Sosnowcu, miałam sposobność przeprowadzić dłuższe konferencje z panami dyr. Jul. Strasburgerem, oraz dyrektorami Łukowskim, Grabińskim, Likiernikiem, którzy wypełniali przedłożone im kwestyonariusze i w uprzejmy sposób informowali mnie o stosunkach. Widziałam się również z p. Hofmanem sekretarzem zjazdu górników i hutników Królestwa Polskiego. Organizacja ta na prośbę N. K. N. opracowywała wówczas obszernie materiały o stanie górnictwa i hutnictwa w Polsce i obiecywała je przesłać w najbliższych miesiącach. Jak dotąd, biuro moje otrzymało drukowane referaty o żelazie i cynku.

Wrzesień 1915 r. dawał już obraz strasznej nędzy w Zagłębiu i był momentem przełomowym, niemal najgorszym dla ludności przeszło od roku pozbawionej zarobku. Wtedy już nietylko robotnicy, ale nawet urzędnicy emigrowali do Niemiec. Od tego czasu, pomimo częściowego puszczania kopalni w ruch, stosunki się nie polepszyły, ponieważ robotnicy otrzymują bardzo niskie płace zarobkowe, a wyższych przedsiębiorcy płacić nie mogą z powodu narzuconych sobie niskich cen węgla.

Wyemigrowały też tysiące robotników do Niemiec, tak, że dziś spotkać się nawet można z brakiem robotników dla potrzeb miejscowych.

Drugim etapem mojej podróży, była Warszawa, gdzie mam dawne i liczne stosunki, dzięki którym w ciągu dziesięciu dni udało mi się zebrać cały drukowany materyał, który nie dla wszystkich był dostępny, ponieważ składały się nań zarówno książki i broszury, jak artykuły drukowane po pismach, często fachowych, a zatem odbijanych w małej liczbie egzemplarzy i wielokroć wyczerpanych („Przegląd Techniczny“, „Przemysł Krajowy“ i t. p.), odbitki z pism, egzemplarze korekty prac, które się dopiero drukowały, odpisy maszynowe prac przygotowywanych i t. p.

Pracę w Warszawie utrudnił mi znacznie wyjazd p. Dr. Bataglii, o tydzień wcześniej do Warszawy, gdzie odbył kilka konferencji w Tow. Technicznym. Niepodobna było, aby nowa wysłanka N. K. N. znów zapraszała tych panów na wywiady. Ograniczyć się przeto musiałam do rozmów prywatnych z Pp.: redaktorami Mandukiem („Przegląd Techniczny“), Dziewulskim („Ekonomista“) i Kempnerem („Nowa Gazeta“), z panem H. Tennenbaumem, autorem „Bilansu Handlowego“, p. Marcellim Handelsmanem, p. dyr. Wierzbickim przew. Tow. Przemysłowców, p. dyr. Wieniawskim przew. Centralnego Tow. Rolniczego, p. Doleżalem, sekretarzem Tow. Kupców Polskich i innymi. Dzięki uprzejmej pomocy tych panów, udało mi się zgromadzić materyał do kilkakrotnie wspomnianego już memoriału. Projekt pisma ekonomicznego p. t. „Samodzielność Ekonomiczna Ziem Polskich“, dla omówienia którego p. Stefan Dziewulski urządził posiedzenie w redakcyi „Ekonomisty“ został ułożony, panowie ci zgodzili się na współredagowanie z Galicyą, wyznaczili specjalnego referenta dla pisma na Warszawę w osobie p. Cezarego Łagiewskiego, ale nie zadeklarowali gotowości pieniężnego udziału w wydawnictwie. Wskutek tego projekt pisma upadł.

Drugą podróż do Warszawy przedsięwzięłam w listopadzie 1916 r. w celu zebrania materyału do broszury opracowanej na żądanie prezesa Jaworskiego „O znaczeniu utraty Polski dla Rosyi“. Broszura ta jest pracą zbiorową według ułożonego przezemnie, zatwierdzonego przez p. Prezesa programu, w której przyjęli udział Pp. Dr. Wł. Gumplowicz, Dr. M. Kukiel, Dr. Tadeusz Wałek. Ja opracowałam rzecz o panslawizmie, oraz część ekonomiczną. Dla obu części pożądanę było zebranie literatury, oraz informacji ustnych i opinii rzeczoznawców w Warszawie. Takie informacye otrzymałam od Pp. Tennenbauma, Hłaski, inżyn. Gołębiowskiego, specjalnego znawcy dróg żelaznych na zachodzie Rosyi i w Królestwie i kilku innych przygodnych informatorów.

Korzystając z trzytygodniowej bytności w Warszawie, wypowiedziałam tam odczyty o takich kwestiach, które pomimo mnogości odczytów wszelkiego rodzaju prawie nie były dotąd poruszane, a zatem: Tow. kursów naukowych, którego docentką byłam przed paru laty, urządziło dwa moje odczyty o „Srodkowo-Europejskim Związku Gospodarczym i Polsce“, w C. K. N. mówiłam „O znaczeniu łączności Galicyi i Królestwa dla przyszłej Polski“, wreszcie w Towarzystwie Prawniczym przed licznym zespołem specjalistów, teoretyków i praktyków, wypowiedziałam odczyt p. t. „Program gospodarczy Polski po wojnie“. Odczyt ten wywołał długą dyskusję i zapoczątkował, o ile mi się zdaje, wspólną pracę różnych instytucji gospodarczych, które już opracowywały materiały ze swojego zakresu, pobudził je do zcałkowania tej pracy dla jednolitego przyszłego programu. Posiedzenie, o którym mówię, obszernie omówiła prasa warszawska, a także niemiecka („Polnische Blätter“, „Industrie-Courier“).

Poza opisanymi tu podrózkami, które miały wyraźny cel dostarczenia dla B. P. E. materiałów, wyjeżdżałam w sierpniu 1915 r. do Wiednia w celu zwołania tam trzech podkomisji ekonomicznych: górniczej, bankowej i komunikacyjnej, oraz w celu odczytów urządzanych przez organy N. K. N. do Zakopanego, Lublina i Dąbrowy Górniczej.

WYKŁADY I KURSA.

Na kursie naukowym zorganizowanym przez p. Dr. Biegeleisena z ramienia N. K. N. w Wiedniu na wiosnę 1915 r.:

„O kooperatywach“ — 5 godzin.

Na takimże kursie w lecie 1915 r. w Zakopanem:

„O kooperatywach“ — 5 godzin.

Na kursach ekonomiczno-społecznych Instytutu Ekonomicznego N. K. N. w Krakowie w zimie 1916 r.:

„Unarodowienie przemysłu“ — 4 wykłady.

Odczyty pod tym samym tytułem urządzane przez Ligę Kobiet i Delegatów N. K. N. wygłosiłam na wiosnę 1916 r. w Dąbrowie Górniczej, Olkuszu i Lublinie.

SPIS PRAC KIEROWNICZKI B. P. E.

1. Rzut oka na stan miast w Królestwie Polskiem z 5 tablicami.
2. Ludność wsi i miast w Polsce.
3. Przemysł solny w Galicyi.

4. Sprawa spożycia w Niemczech podczas wojny (Rok 1915 luty).
5. Przemysł włókienniczy w Królestwie Polskim i w Galicyi.
6. Środkowo Europejski Związek Gospodarczy.
7. Majątek narodowy w Królestwie Polskim (Notatka tymczasowa na podstawie dostępnych źródeł statystycznych dopełniona artykułami H. Wiercieńskiego „Donacje rosyjskie zwane majoratami“ i „Konfiskata majątków polskich przez rząd rosyjski“).
8. Ekonomiczne znaczenie połączenia Królestwa Polskiego i Galicyi.
9. Memoriał w sprawie stosunków gospodarczych Polski. Wstęp (Pod jakimi warunkami Polska, jako Galicya i Królestwo z częścią Litwy i Białorusi mogłaby wejść w skład Środkowo Europejskiego Związku Gospodarczego). Część I ogólna. (Terytoryum i ludność — stosunki własności rolnej — zasoby kopalne Królestwa i Galicyi, — gleba i płody rolnicze — bogactwa leśne, komunikacye lądowe i wodne — koleje żelazne — instytucye bankowe). Część II przemysł wielki. (Charakterystyka ogólna przemysłu w Królestwie Polskim i w Galicyi — przemysł węglowy — przemysł żelazny — przemysł cynkowy i inne metalowe i hutnicze — przemysł włókienniczy, — cukrownictwo). III. Literatura przedmiotu i rozporządzone źródła.
10. „Polen und Russland“. (Napisane jako odczyt dla Budapesztu i wysłane do druku).
11. „Die wirtschaftliche Bedeutung Polens für Ungarn“. (Memoriał przesłany do Budapesztu dla węgierskich polityków i mężów stanu i o ile wiadomo doręczony do rąk właściwych).
12. „Die wirtschaftliche Bedeutung Polens für Bulgarien“. (Memoriał przeznaczony dla informacyi polityków bułgarskich. Wysłany został do Szwajcaryi przez p. Zielińskiego i Dr. Badera, miał być tam przełożony na język francuski i wysłany do Sofii. Dalszych losów memoriału nie znam).
14. Bibliografia ludności na ziemiach Polski (ułożona na żądanie p. Daszyńskiego).
15. Bibliografia prac ekonomicznych (ułożona dla bibliotek prowincjonalnych z powodu kursu bibliotekarzy w lipcu 1916 r.).
16. Bibliografia do pracy „Stosunki gospodarcze w Polsce“ (wyżej wymieniona).
17. Bibliografia prac, omawiających stosunki gospodarcze na ziemiach Polski z lat wojny aż do 1 lipca 1916 r. (Zestawiona na żądanie p. Dr. Battagli dla jego dzieła, dotąd

- nie drukowana. Po dopełnieniu wejdzie w skład III-go tomu wydawnictwa Biura Prac Ekonomicznych).
18. Notatki bibliograficzne i recenzje z ukazujących się broszur ekonomicznych w języku polskim i obcych dla informacyi członków N. K. N. Znaczna część tych notatek poszła do druku w różnych pismach.
  19. Streszczenie książki Herknera „Die wirtschaftliche Annäherung zwischen dem Deutschen Reiche und seinen Verbündeten“ (druk. przez „Gazetę Polską“ w Dąbrowie Górniczej).
  20. „Czy się historia powtarza“ — sprawozdanie z książki K. Bartoszewicza „Królestwo Kongresowe“ (druk. w „Now. Reformie“).
  21. „Galicya przed wojną i w roku pierwszego rozbioru“, Donacye w Królestwie Polskiem“ (druk. w „Przeglądzie Powszechnym“).
  22. „Przed jutrem“ — uwagi na temat gospodarczego zbliżenia do państw centralnych i oddzielenia Królestwa Polskiego od Rosyi. („Kronika Polska“ zeszyt II).
  23. „Akcyja ratunkowa Ameryki dla Polski“ („Kronika Polska“ zeszyt III).
  24. „Czy potrzebna pomoc dla Polski“ (druk. w „Wici“ — Ameryka).
  25. „Znaczenie Polski dla Europy“, posłane dla biura prasowego w Szwajcaryi dla gazet francuskich i włoskich (los niewiadomy).
  26. „Die wirtschaftliche Entwicklung Polens seit dem Anfang des XIX Jahrhunderts“ (druk. w „Panther“ w sierpniu 1916 roku).
  27. „Przemysł wielki w Królestwie Polskiem (druk. w „Polen“).
  28. „Nędza dzieci ofiar wojny w Polsce“ — praca wykonana na żądanie p. Naimskiej delegatki komitetów amerykańskich, która zabrała ją w języku angielskim i polskim dla rozpowszechnienia w Ameryce.
  29. Dla tejże p. Naimskiej zebrane zostały, uporządkowane i przełożone na język angielski inne materyały, dotyczące dzieci — ofiar wojny w Polsce, a mianowicie: Projekty a) p. Szymanowskiej, Dom dziecięcy wraz z projektem architektonicznym wykonanym przez prof. Gałęzowskiego, b) p. Okołowiczówny projekt Domu ogniskowego dla pól sierot wraz z projektem architektonicznym Mączyńskiego, c) Dwa zeszyty albumu z rycinami (specyalnie zestawionemi) o treści nędzy dziecięcej i organizacji opieki nad sierotami.
  30. W kwestyi dziecięcej według specyalnie ułożonego kwestyonaryusza zebrany został dość znaczny materyał, który się jeszcze dopełnia.
  31. Wydawnictwo Biura Prac Ekonomicznych N. K. N. —

Srodkowo Europejski Związek Gospodarczy i Polska. Kraków 1916 r., str. 215.

- a) Dr. Daszyńska-Golińska — „Srodkowo Europejski Związek Gospodarczy i Polska.“
  - b) Inż. Angerman Kl. — „Ukształtowanie się związku gospodarczego państw centralnych po ukończeniu wojny.“
  - c) Chodkiewicz Br. i Marcinkiewicz R. — „Koleje i taryfy“.
  - d) Angerman Kl. i Herbst Artur — „W sprawie dróg wodnych dla Polski“.
  - e) Dr. Balsiger Marya — „Polskie wychodźstwo sezonowe do Niemiec.“
  - f) Dr. Landau Bauer H. — „Emigracya a ruch parcelacyjny w Galicyi. — Udział ludności żydowskiej w wychodźstwie zamorskiem.“
  - g) Dr. Szczepański A. — „Zdolność eksportowa przemysłu galicyjskiego“.
  - h) Limanowski Zygmunt — „Cukrownictwo w Polsce“.
32. „Przyszła Polska“ — „Ekonomiczne znaczenie połączenia Galicyi i Królestwa Polskiego“. — Piotrków 1917.
33. Dr. Daszyńska-Golińska — „Die wirtschaftliche und politische Lage Polens bei Ausbruch des Krieges Tybinga“ 1915.
34. „Die Bedeutung Polens für Russland“ — Kraków 1917 r.
Praca zbiorowa obejmuje:
- a) Dr. Z. D. Golińska — „Polen und der Panslavismus“. Tejże — „Russische Volks — und Finanzwirtschaft“.
  - b) Dr. T. W. — „Die polnisch ruischen Beziehungen“.
  - c) Dr. Wł. Gumplowicz — „Die politisch geographische Bedeutung Polens“.
  - d) Dr. M. Kukiel — „Die strategische Wichtigkeit Polens für Russlands Stellung in Europa“.

W Krakowie, dn. 30 maja 1917 roku.

Dr. Z. Daszyńska Golińska

Kierownicza B. P. E.